

Orta Asya'da Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye

Global Geoeconomic Rivalry in Central Asia and Turkey

Türkan BUDAK*

Öz

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte küresel sistem ve aktörler arasındaki güç dengesi değişime uğramıştır. 1990'lı yılların ardından devletlerin dış politika öncelikleri, askeri olmaktan ziyade ekonomik boyutlu olmuştur. Bu çalışmada devletlerin dönüşen karar alma stratejilerinde jeoekonomi'nin etkisi incelenecektir. Soğuk Savaş sonrası jeoekonominin yükselişi, jeoekonomik rekabetin Orta Asya'daki resmi ve temel aktörlerin bölgedeki etkileşimi makalenin ana hatlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye de Orta Asya ile ilişkilerinde ekonomik potansiyelini kullanarak, bölgeye yönelik jeoekonomik bir dış politika geliştirmeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jeoekonomi, Orta Asya, Küresel rekabet

Abstract

After the disintegration of the Soviet Union, the global system and the balance of power among the actors have been changed. Following the 1990s, the foreign policy priorities of the states became economic issues rather than military. In this work, the impact of the geo-economics in the changing decision-making strategies of the states will be analysed. The rise of the geo-economy after the Cold War, the geo-economic competition in Central Asia and the interaction of principal actors in the region are examined the article. In this context, Turkey has been trying to design a geo-economic foreign policy towards the region using its economic potentials in its relations with Central Asian states.

Keywords: Geo-economics, Central Asia, Global competition

*Araştırma Asistanı, BİLGESAM. E-mail: turkanbudak@bilgesam.org

GİRİŞ: JOEONOMİNİN YÜKSELİŞİ

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte, ABD'nin Orta Doğu ve Orta Asya'ya yerleşmesi, Asya'nın ekonomik olarak yükselişe geçmesine zemin hazırlamıştır. Bunun sonucunda uluslararası sistemde tüm dünyayı etkisi altına alacak olan bir değişim süreci başlamıştır. Bu değişim aşamasında, güç ve etki tanımlaması siyasi ve askeri olmaktan çok ekonomik boyuta doğru evrilmiştir.¹

İlk olarak 1990 yılında Edward Luttwak'ın ortaya koymuş olduğu jeoekonomik teori; devletler arasındaki ekonomik ve politik ilişkilerde bir bölgenin ya da bir ülkenin coğrafi konumunun, ekonomik yapısına dayalı olarak değerlendirilmesidir. Luttwak'a göre Sovyetlerin yıkılmasının ardından ortaya çıkmış olan yeni dünya düzeninde devlet politikaları doğal olarak jeopolitik yapıdan jeoekonomik yapıya dönüşmeye başlamıştır.² Yeni süreçle birlikte, jeoekonomik ilişkilerde coğrafi konumdan bağımsız olarak düşünülmecektir ve aynı zamanda devletlerin birbirine karşı olan davranışlarını coğrafya-ekonomi-teknoloji hattı belirleyecektir.³

Jeoekonomik bakış açısına göre siyasi egemenliklerin değeri azalmaktadır. Buna bağlı olarak, politik çatışma ve ittifaklar yerini ekonomik yakınlaşma ve kamplamalara bırakmıştır. Jeoekonomi kavramı ekonomik söylemin küresel ekonomide temel parametre olduğu dönemde yükselişe geçmiştir.⁴ Sonrasında uluslararası platformda sermaye, finansal dalgalanmaları ve bunlar arasındaki tüm ilişki ağlarını içermektedir.⁵ Jeoekonomi sadece uluslar ve devletler değil şirketler düzeyinde de en yüksek gelişmeyi sağlayabilmek adına insan gücü ve doğal kaynakların bir araya getirildiği bir stratejidir.⁶

Jeoekonomi temelde üç farklı yaklaşımdan oluşmaktadır; ilki, O'Hara ve Hefferan tarafından öne sürülen belli bir bölgede bulunan doğal kaynakların denetlenmesi ve kullanılması politikasıdır.⁷ İkincisi, küresel ekonominin sıkı sıkıya bağlı olduğu ekonomik söylemin kullanıldığı akımdır.⁸ Üçüncüsü ise, uluslararası alanda ve devletler arasındaki sermaye, ticaret akışları ve finans hareketleri arasındaki

¹ Şükrü İnan, "Dünyada ve Türkiye'de Jeoekonomi Çalışmaları ve Jeoekonomi Öğretimi", *Bilge Strateji* (Bahar 2011).

² Edward N. Luttwak, "From Geopolitics to Geoeconomics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce," *The Geopolitics Reader* içinde, der. Gearóid Tuathail, Simon Dalby ve Paul Routledge (Londra: Routledge, 1998).

³ Şükrü İnan, a.g.m.

⁴ Adrian Smith, "Imagining Geographies of The New Europe: Geo-Economic Power and The New European Architecture of Integration", *Political Geography* (2002).

⁵ Julien Mercille, "The Radical Geopolitics of US Foreign Policy: Geopolitical and Geoeconomics Logics of Power" *Political Geography* (2008).

⁶ McKinley Conway, "Geo-Economics: The New Science", Conway Data Inc.(2000).

⁷ S. O'Hara and M.Hefferan, "From Geo-strategy to Geo-economics: The 'Heartland' and British Imperialism Before and After MacKinder", *Geopolitics*, Vol 11 No 1(2006).

⁸ Adrian Smith, a.g.m.

politik nedenlere odaklanır.⁹ Bu strateji belli bir bölge için kullanılabilmesi gibi bir ülkenin tamamı için de kullanılabilir. Luttwak, içinde bulunduğumuz dönemi “jeoekonomi çağı” olarak adlandırmaktadır. Günümüzde ise özellikle büyük güçler ABD, Almanya, Çin v.b. ülkeler bu stratejiyi kullanmaktadır. Özellikle Almanya ve Çin jeoekonomiyi dış politikada devlet politikası olarak uygulamaya çalışmaktadır.

Dış politika stratejilerinde jeoekonomik etkenleri öne çıkaran ülkeler, söz konusu ekonomik unsurları, hedef ülke ya da bölgeler üzerinde etki mekanizmasına dönüştürebilmeyi amaçlamaktadırlar. Bu bağlamda hedefteki ülke ya da bölge genellikle doğal kaynak bakımından zengin ve ekonomik bakımdan gelişmekte olan ülke statüsünde bulunmaktadır. Böylelikle şirketler ve ticari ilişkileri yardımıyla herhangi bir sert güç kullanılmaksızın, aynı zamanda ekonomik gelişmelere de katkı sağlanarak ilişkiler istenilen düzeye çok daha rahatlıkla getirilebilmektedir. Ayrıca hedef ülkede serbest piyasanın hüküm sürmesi jeoekonominin etkisini artıracak bir diğer faktördür. Serbest piyasanın hakim olmadığı kapalı ekonomilerde dış aktörlerin müdahil olması söz konusu olmadığından hedef ülkenin ekonomik rejimi jeoekonominin etkinliğini belirleyen önemli faktörlerden birisidir.

Bir sivil güç olarak düşündüğümüzde AB'nin en büyük ekonomik gücü konumundaki Almanya, dış politika eylemlerinde ve ekonomik ikili-çok taraflı ilişkilerinde AB'ni bir hat olarak kullanmaktadır. Bunun öncül özelliklerinden biri olarak ekonominin, küresel ortamda kazandığı etkininin Almanya tarafından AB üzerinden okunmuş olması gösterilebilir. Ekonominin önemini siyasi yapı ve askeri güce oranla çok daha fazla artmış olduğu mevcut konjunktürde en büyük ekonomik ittifak olan AB, Almanya'ya jeoekonominin daha az maliyet ve daha fazla fayda sağladığını göstermiştir.¹⁰ Jeoekonomi sayesinde hem Almanya hem de yardımda bulunduğu ülke ve bölgeler kalkınmaktadır. Aynı zamanda avro sayesinde ülkeler arasındaki entegrasyon daha hızlı gerçekleştirilmektedir. Şirketler, yardımlar ve ekonomik araçlar ülkelerin etki alanını tüm tarafların ve uluslararası sistemin gelişimine katkı sunacak şekilde genişletmesine olanak sağlamaktadır. Bu sebeple Almanya, tüm Avrupa'da ve dünyada bu etkiyi elde edebilmiştir.

Çin, ikili ve çok taraflı ekonomik ilişkilerinde dış yardımı araç olarak kullanmaktadır. Çin hükümeti için dış yardım, dış politikasındaki temel amaçlardan birini oluşturmaktadır. Bu yardımlar politik ya da benzeri sebeplerle yapılmaktadır. 1998 yılından itibaren Orta Doğu ve Afrika'ya yardım ve yatırımlara başlanmıştır.¹¹ Günümüz itibarıyla toplam otuz Afrika ülkesine yardım ve karşılıksız yatırımlarda bulunan Çin hükümeti, hem sosyal hem de ekonomik açılardan Afrika'da ciddi avantajlar kazanmıştır. Afrika'da özellikle tarım, telekomünikasyon ve ener-

⁹ Julien Mercielle, a.g.m.

¹⁰ Hans Kundani, “Germany as a Geo-economic Power”, *The Washington Quarterly* (2011).

¹¹ Deborah Brautigam, *The Dragon's Gift – The Real Story of China in Africa*, (New York, Oxford Press, 2009).

ji alanındaki yatırımları desteklemekte ve Çin menşeli şirketleri bu alanlarda yatırım yapmaya teşvik etmektedir. Jeoekonomik stratejiyi dış politikada başarıyla uygulayan bir ülke, başta Afrika olmak üzere önem atfettiği bölge ve ülkelerde ilişkilerini istediği seviyeye çekebilmiştir.

Bu makalede Soğuk Savaş sonrasında değişen şartlarla birlikte kaçınılmaz olarak yükselen ve daha fazla önem kazanacağı kuvvetle muhtemel olan jeoekonomik teori çerçevesinde Orta Asya'daki rekabet ve Türkiye'nin üzerinde durması gereken husus anlatılmaya çalışılacaktır. Almanya ve Çin örneklerinden de anlaşılacağı gibi bu teori her iki taraf ya da tarafların marjinal faydasını sağlamaktadır. Bu sebeple diğer bölgelere göre Türk dış politikasında görece geri planda kalmış gözükten Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerin pozitif seyri için önerilmektedir.

1. ORTA ASYA'DA JEOEKONOMİK REKABET

Orta Asya'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla kurulan beş ülke -Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan- uluslararası sistem çok kutupluluğa doğru evrilirken ve dünya ekonomisinin ağırlık merkezi Asya'ya doğru kayarken bağımsızlıklarının üçüncü on yılına girmektedir. Üçüncü on yıla; Rusya'nın Orta Asya'ya geri dönüşünün gerçekleştiği, bölgedeki ABD askeri varlığının sürdürülebilir olmaktan çıktığı ve Çin'in ekonomik nüfuz alanını bölge ülkelerini kapsayacak şekilde genişlettiği bir konjonktürde girilmektedir. Bölge ülkelerinin yüksek büyüme oranlarıyla önemli bir pazara dönüşmeye başladığı ve Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının ön plana çıktığı bu dönemde Orta Asya üzerindeki rekabetin ekonomik alanında yoğunlaşacağı beklenmektedir.

Orta Asya, dünya coğrafyasında açık denizlere çıkışı olmayan yegâne bölgesel alt sistem konumundadır. Bölge ülkeleri ile Rusya arasındaki güç asimetrisi devam etmektedir. Çin'le gelişen ilişkilerde de benzer biçimde bölge ülkeleri aleyhinde güç dengesizliği belirginleşmektedir. Zengin yer altı kaynakları ile birlikte Orta Asya'nın kendine özgü coğrafi yapısı ve mevcut güç dengeleri, bölgedeki rekabette güvenlikten ziyade ekonomi ve teknoloji unsurlarının öne çıktığı bir süreç meydana getirmiştir. Rusya'nın da ekonomik bütünleşme arayışlarına girdiği bu süreç, Orta Asya'daki küresel rekabetin ekonomi politik eksenine yerleşmesini sağlamış, bölgedeki "yeni büyük oyunun" jeoekonomik nitelik kazanmasına yol açmıştır. Açık denizlere çıkışı olmayan ülkelerden oluşan Orta Asya'daki "yeni büyük oyunun" büyük ölçüde jeoekonomik nitelikli gerçekleşeceği, küresel aktörlerin bölgede başta petrol ve doğal gaz olmak üzere yer altı kaynaklarına ve ticari potansiyele odaklanacağı değerlendirilmektedir. Edward N. Luttwak'ın Soğuk Savaş sonrası süreçte devletlerarası anlaşmazlıkları tanımlamak için geliştirdiği jeoekonomik bakış açısı,¹² bu nedenle Orta Asya'daki rekabetin analizinde önem arz etmektedir.

¹² Edward N. Luttwak, a.g.m.

Nitekim 2002’de Kolektif Güvenlik Antlaşması Teşkilatı’na (CSTO) öncülük ederek Orta Asya’daki bölgesel güvenlik sistemini tekeline almayı amaçlayan Moskova, bu teşkilatın sağladığı hukuki çerçeve ile Rus ordusunun bölgedeki varlığını güçlendirmeye çalışmıştır. 2009’da teşkilat bünyesinde bir Acil Müdahale Kuvveti (KSOR) kurulması ve bu kuvvetin bölgedeki krizlerde seferber edilmesi kararlaştırılmıştır. Orta Asya’da hâlihazırda Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Kolektif Güvenlik Antlaşması Teşkilatı üyesidir ve Rusya’nın bölgede Tacikistan ve Kırgızistan’da askeri üssü bulunmaktadır. Orta Asya ülkelerinin gerek bölge iktidarlarının istikrar ve akıbet kaygısı gerekse enerji alanında Rusya’ya devam eden bağımlılıktan dolayı, Moskova aleyhinde bir ittifak inşa sürecine girmesi beklenmemektedir. Kısa vadede bölge dışı aktörlerin Orta Asya’da Rusya’nın tesis etmeye çalıştığı güvenlik sistemini akim bırakacak bir teşebbüste bulunması veya böyle bir teşebbüsün muvaffak olma ihtimali düşük görünmektedir.

Bu nedenle Orta Asya’daki rekabetin daha çok ekonomik alanda yoğunlaştığı, özellikle küresel finansal kriz sonrası dönemde bölgenin enerji ağırlıklı ekonomik potansiyelinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Nitekim Rusya dışındaki diğer dış aktörler gibi Türkiye’nin de Orta Asya’ya yönelik daha çok ekonomik ve kültürel alanlarla sınırlı bir politika izlemeye başladığı, 1990’lardaki romantik bakış açısından vazgeçerek 2000’li yıllarda gerçekçi bir yaklaşım geliştirdiği müşahade edilmektedir. Toparlanan ekonomisiyle birlikte Türkiye’nin uluslararası ilişkilerinde ekonomi politişin temayüz ettiği, Orta Asya’ya yönelik gözlem ufkunun iktisadi faydacılık ekseninde genişlediği görülmektedir. Türkiye’nin bu dönemde jeoekonomik bir yaklaşımla kapsamlı bir Orta Asya stratejisi geliştirmesi, bölgeye dönük dış politikasını bu strateji doğrultusunda yeniden ele alması gerekmektedir.

2. ORTA ASYA’NIN JEOEKONOMİK POTANSİYELİ

Orta Asya bölgesi satın alma gücü giderek artan ve 90 milyonu aşan nüfusu ile büyüyen bir pazar konumundadır. 1990’lı yıllar boyunca belirli kararsız dönemlerin ardından, 2000’li yıllarda bölge ekonomileri, Kırgızistan’daki 2005 ve 2010’da gerçekleşen iktidar değişimi ve küresel finansal krizin etkilerinin hissedildiği 2009 yılı dışında genel olarak istikrarlı bir seyir yakalamıştır. Bölge ülkeleri 2002-2012 döneminde ortalama yüzde 7 oranında büyüme kaydetmiş, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan bu dönemde dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasına girmiştir. Aynı dönemde Orta Asya ülkelerinde gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırım yaklaşık 12 kat artış göstermiş, yabancı yatırımlar özellikle Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan’da yoğunlaşmıştır.¹³

¹³ World Investment Report 2013: Annex Tables, UNCTAD, Erişim: 26 Haziran 2013, <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx>

Tablo 1 - 2002-2012 Döneminde Orta Asya Ülkelerinin Yıllık Büyüme Oranları

	Türkmenistan	Kazakistan	Özbekistan	Tacikistan	Kırgızistan
2002	1,1	10	4	10,8	0,1
2003	3,3	9,3	4,2	11	7
2004	5	9,6	7,7	10,3	7
2005	13	9,7	7	6,7	-0,2
2006	11	10,7	7,3	7	3,1
2007	11,1	8,9	9,5	8	8,5
2008	14,7	3,3	9	8	8,4
2009	6,1	1,2	8,1	3,9	2,9
2010	9,2	7,4	8,5	6,5	-0,5
2011	14,7	7,5	8,3	7,4	6
2012	11,1	5,1	8,1	8	-0,9

Kaynak: Dünya Bankası

Orta Asya ülkeleri doğal kaynaklar açısından zengin bir coğrafya oluşturmaktadır. Kazakistan geniş petrol kaynaklarına sahiptir. 1992 yılında günde yaklaşık 400 bin varil ham petrol üreten Kazakistan, 2012 yılında günde ortalama 1,6 milyon varil ham petrol üretebilecek kapasiteye ulaşmıştır. Hazar bölgesinin kuzeyinde keşfedilen Kaşagan petrol sahasında yaklaşık 30 milyar varil petrol rezervinin bulunduğu, Kaşagan'ın rezerv büyüklüğü bakımında dünyanın en büyük beşinci sahası olduğu değerlendirilmektedir. Kaşagan bölgesinin istikrarlı biçimde işletilmesi durumunda Kazakistan'ın, dünyanın en büyük petrol üretici ülkeleri arasına dâhil olması beklenmektedir. Kazakistan maden kaynakları açısından da oldukça zengin bir coğrafyaya sahiptir. Yeryüzündeki uranyum rezervlerinin %15'ine sahip olduğu tahmin edilen Kazakistan, 2009'dan itibaren dünyada en büyük uranyum üreticisi ülke konumundadır. Kazakistan'daki kömür rezervlerinin ise dünyadaki en büyük dokuzuncu rezerv olduğu bilinmektedir.

Türkmenistan'ın dünyanın en büyük dördüncü doğal gaz rezervine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Türkmen gazının ihracat güzergâhları, Orta Asya'da belirginleşen jeoekonomik rekabette muhtemelen en önemli değişkeni oluşturacaktır. Özbekistan, doğal gaz ve daha sınırlı olmak üzere petrol kaynaklarına sahiptir. Özbekistan ve Türkmenistan dünyadaki en önemli pamuk üreticisi ülkeler arasında yer almaktadır. Özbekistan'ın dünyanın en büyük dördüncü altın rezervine sahip olduğu ifade edilmektedir. Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'la mukayese edildiğinde oldukça sınırlı hidrokarbon kaynakları bulunan Kırgızistan ve Tacikistan'ın ise hidroelektrik potansiyeli ve maden yatakları öne çıkmaktadır.

Kırgızistan'daki Kumtor altın yatakları dünyanın en büyük sekizinci altın rezervini ihtiva etmektedir. Tacikistan'ın mevcut alüminyum rezervleri ile dünya alüminyum pazarında önemli bir aktör olması beklenmektedir.¹⁴

3. RUSYA'NIN BÖLGEYE GERİ DÖNÜŞÜ

Rusya, Soğuk Savaş sonrası dönemde eski Sovyet coğrafyasındaki nüfuzunu güçlendirmek için başlattığı entegrasyon projeleri kapsamında Orta Asya ülkeleri üzerindeki etkinliğini sürdürmeye çalışmıştır. Orta Asya ülkelerini kendi güdümünde hareket edecek bir güvenlik sistemi bünyesinde bir araya getirmeye çabalayan Moskova, bölgede belirginleşen küresel jeoekonomik rekabetteki en önemli oyuncu konumundadır.

Sovyet Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan devletlerle siyasi diyalogu sürdürmek amacıyla 1991'de Bağımsız Devletler Topluluğu'nun tesis eden Rusya, 1996'da bu topluluk bünyesinde gümrük birliği uygulamasını denemiş, Orta Asya ülkelerinden Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan bu uygulamaya iştirak etmiştir. Rusya, ortak pazar oluşturmak amacıyla 2000 yılında ise Avrasya Ekonomik Topluluğu'nu kurmuş, Orta Asya'nın dâhil olduğu eski Sovyet coğrafyası üzerindeki ekonomik nüfuzunu sürdürmeye çalışmıştır. Rusya'nın Putin iktidarı döneminde enerji fiyatlarındaki artışa paralel olarak sağladığı dinamizmi kullanarak yakın çevresindeki etki alanına geri döndüğü, Avrasyacı bakış açısıyla eski Sovyet coğrafyasında ekonomik bütünleşme projelerine daha fazla odaklandığı ve bu kapsamda Avrasya Birliği projesini geliştirdiği gözlemlenmiştir. Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya devlet başkanları 2011 yılında üç ülkenin ekonomilerini, hukuk ve gümrük sistemlerini birleştiren Avrasya Birliği'nin kurucu antlaşmasını imzalamış, 2012'de Avrasya Komisyonu'nu tesis etmiş ve ortak pazar uygulamasını başlatmıştır. Kazakistan'ın hâlihazırda dâhil olduğu Avrasya Birliği'ne Orta Asya ülkeleri arasından Tacikistan ve Kırgızistan'ın da katılması beklenmektedir.

Rusya, Orta Asya ülkelerinin Çin'den sonraki en büyük ticari ortağıdır. Nükleer teknoloji, savunma sanayii, enerji nakil ve dağıtım alanındaki üstünlüğü Rusya'nın Orta Asya ülkeleri üzerindeki etkisini sürdürmesini mümkün kılmaktadır. Petrol ihracatında Rusya'ya bağımlı olan Kazakistan'da 2016'da faaliyete geçmesi planlanan ilk nükleer enerji reaktörü iki ülke ortaklığıyla inşa edilmektedir. Türkmenistan'ın doğal gaz ihracatı büyük ölçüde Rusya üzerinden gerçekleşmektedir. Gazprom ve Lukoil, Özbekistan enerji pazarındaki en büyük yatırıma sahip şirketlerdir. Özbekistan bağımsızlığından sonra kısa süre içinde

¹⁴ Fadi Farra, Claire Burgio ve Marina Cemov, The Competitiveness Potential of Central Asia, OECD, 2011, <http://www.oecd.org/daf/psd/46974002.pdf>

petrolde dışa bağımlılığını sona erdirmişse de 2005'ten itibaren Rusya'dan tekrar petrol ithal etmeye başlamıştır. Diğer bölge ülkelerinden farklı olarak petrol ve doğal gaz kaynaklarından yoksun olan Kırgızistan ve Tacikistan ise büyük ölçüde Rusya'dan ithal edilen enerjiye bağımlıdır. Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın Rusya ile enerji alanındaki işbirliği nispeten karşılıklı bağımlılığa dayalı gelişirken, Kırgızistan ve Tacikistan'daki enerji sektörlerine büyük ölçüde Rus şirketlerin hâkim olduğu görülmektedir. Orta Asya ülkelerinin, savunma alanında da Rusya'ya bağımlılığı devam etmektedir. Bölge devletlerinin silahlı kuvvetlerinin envanterindeki silah sistemleri büyük ölçüde Rusya menşelidir.

Orta Asya'yı doğal nüfuz alanı olarak değerlendiren Moskova, bölge ülkelerinin Rusya'ya bağımlılığının devamına dayalı bir strateji izlemekte, diğer bölgesel ve küresel aktörlerin bölgeye yönelik politikalarını sıfır toplamlı yaklaşım doğrultusunda değerlendirmektedir. Orta Asya'daki petrol ve doğal gaz kaynaklarının kendi toprakları üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırılmasını hedefleyen Rusya, bölgedeki enerji kaynaklarının ihracatında diğer güzergâhlara yönelik geliştirilen projeleri başarısız kılmaya yönelik irade göstermektedir. Orta Asya'nın Çin'in ekonomik nüfuz alanına girmesinden kaygı duyan Rusya, son yıllarda bölge ülkeleriyle Çin arasında gelişen asimetrik ticari ilişkileri de teyakkuzla takip etmektedir. Rusya'nın Çin'in bölgedeki etkisine bakışı göz önünde bulundurulduğunda Avrasya Birliği, aynı zamanda Çin'in Orta Asya'daki artan nüfuzunu dizginlemeye yönelik bir proje olarak değerlendirilebilir.

4. ABD VE ORTA ASYA

Dünyanın en büyük enerji tüketicisi konumunda olan ABD, Hazar havzasında yer alan enerji kaynaklarının dünya pazarlarına Batılı şirketler aracılığıyla ulaştırılmasını ve Orta Asya'nın jeoekonomik potansiyelinden istifade etmeyi amaçlamaktadır. ABD, bu kapsamda Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz kaynaklarının Rusya ve İran'ın denetimine girmesini engellemeye çalışmakta, bölgedeki enerjinin bu iki ülke dışındaki güzergâhlardan uluslararası pazarlara taşınmasını desteklemektedir. Washington, aynı zamanda Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesini desteklemiş, Kazakistan'ı bu hatta petrol tedarik etmesi için teşvik ederek Hazar petrollerinin uluslararası pazarlara ulaştırılmasında Rus tekelinin sona ermesini sağlamıştır. ABD, Hazar enerji kaynaklarını Türkiye üzerinden Avrupa'ya ve dünya pazarlarına ulaştıracak Hazar geçişli boru hattı projesini ve Türkmenistan gazını Pakistan ve Hindistan'a taşıyacak doğal gaz boru hattı projesini (TAP veya TAPI) de teşvik etmektedir.

ABD'nin jeoekonomik ve stratejik menfaatleri doğrultusunda bölgede özellikle Kazakistan'la güçlü ilişkiler geliştirme arayışında olduğu gözlemlenmiştir. Tengiz sahasındaki petrolü çıkarmak için Astana ile ortak bir konsorsiyum oluşturan ABD'li enerji devleri Chevron ve Exxon Mobil, Kazakistan'daki petrol üretiminin

yaklaşık dörtte birini gerçekleştirmektedir. ABD’li diğer enerji şirketleri de (Texaco, Mobil Oil, Haliburton) Hazar bölgesinde faaliyet göstermektedir. ABD’nin enerji bağımlılığı ve kaya gazı alanındaki mevcut belirsizlikler dikkate alındığında Orta Asya’daki enerji kaynakları Washington için enerji tedarik çeşitliliği açısından önem arz etmektedir. Ancak Washington 11 Eylül sonrası dönemde Rusya, Çin ve İran’ın çevrelediği bu bölgeye daha çok küresel hegemonya hedefi doğrultusunda odaklanmış, bölge ülkeleriyle Afganistan’daki lojistik ihtiyaçları kapsamında işbirliği geliştirmiştir. 11 Eylül sonrası dönemde ABD’nin Orta Asya ülkeleriyle stratejik ortaklık tesis etme arayışının finansal kriz nedeniyle Obama iktidarı döneminde ise nispeten zayıfladığı görülmektedir.

ABD’nin 2005’teki Andican hadisesini takip eden dönemde Özbekistan’la bozulan ilişkilerini canlandırma girişimi beklenen neticeyi vermiş değildir. ABD’li yetkililerin demokrasi söylemi özellikle Özbekistan’da Kerimov iktidarında ve Türkmenistan’da Berdimuhammedov iktidarında kaygılara yol açabilmektedir. Kırgızistan’daki mevcut iktidar Rusya’nın etkisiyle ABD’nin Manas’taki hava üssünü 2014 yılı içinde kapatmayı amaçlamaktadır. ABD, Afganistan’daki askerlerini 2014 yılı sonuna kadar çekmeyi planlamakta, Karzai iktidarı bu tarihten sonra ülkede Amerikan askeri varlığına soğuk bakmaktadır. ABD’nin Afganistan’da Hindistan’ın menfaatlerini önceleyen tutumu ise Pakistan’la ilişkilerinin zedelenmesine yol açmıştır. Bu nedenle ABD’nin Orta Asya’da askeri varlığını sürdürmesi, Rusya’ya rağmen bölge ülkeleriyle yüksek düzeyli askeri işbirliği gerçekleştirmesi kısa vadede zor görünmektedir. Nitekim Washington’ın da Obama döneminden itibaren -Orta Asya’ya özellikle Çin’i çevreleme stratejisi bağlamında değer vermekle birlikte- bölgeyi tali planda değerlendirmeye, ABD ile stratejik işbirliğine teşvik gayesiyle bölge ülkelerine gerçekleştirdiği yardımları azaltmaya başladığı görülmektedir.

5. AB, ALMANYA VE ORTA ASYA

AB bağımsızlıklarını müteakiben Orta Asya ülkeleri ile on yıllık Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA) imzalamış, bu anlaşmalar kapsamında bölge devletlerinin piyasa ekonomisine geçişini desteklemiştir. AB Konseyi, 2007’de Orta Asya ülkeleri ile ilişkileri kapsamlı bir program dâhilinde geliştirmek amacıyla yeni bir Orta Asya Stratejisi açıklamıştır. Birlik bu strateji doğrultusunda bölge ülkeleriyle siyasi diyalogu mutat görüşmelerle kuvvetlendirmeye, başta enerji, ulaşım ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele olmak üzere pek çok alanda işbirliği tesis etmeye odaklanmıştır.

AB, Orta Asya’ya enerji kaynaklarını çeşitlendirmek amacıyla önem vermekte, bölgedeki büyüyen pazardan istifade etmeyi hedeflemektedir. Avrupalı şirketlerin Orta Asya’da özellikle enerji alanında etkili olduğu görülmektedir. BP, Total, RoyalDutch Shell, ENI gibi Avrupalı enerji şirketleri, Hazar havzasındaki petrol

ve doğal gaz sahalarında faaliyet göstermektedir. AB, eski Sovyet cumhuriyetleri ile enerji işbirliğini geliştirmeye yönelik olarak geliştirdiği INOGATE Programı çerçevesinde ise üye ülkeleri Hazar Havzasında ve Orta Asya'da yatırıma teşvik etmekte, bölgedeki enerji pazarında etkili olmaya çalışmaktadır. AB, INOGATE Programı dâhilinde Orta Asya devletlerinin tamamı ile ortaklık tesis etmiştir. Birlik, diğer taraftan Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya hattında ulaşım ağı kurmak maksadıyla ihdas ettiği Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA) programı kapsamında bölge ülkeleriyle ticari ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır.

Birlik üyeleri arasından Almanya'nın Orta Asya'ya yönelik müstakil bir strateji takip ettiği gözlemlenmektedir. AB Konseyi'nin Orta Asya stratejisinin Almanya'nın dönem başkanlığı sırasında hazırlanması bu nedenle tesadüf değildir. Hâlihazırda Orta Asya ülkelerinde yaklaşık 250,000 etnik Alman ikamet etmektedir ve Almanya bölgedeki beş ülkenin tamamında büyükelçiliği olan tek AB üyesidir. AB'nin Orta Asya ülkeleriyle geliştirdiği toplam ticaretin yaklaşık üçte biri Almanya tarafından gerçekleştirilmektedir. Alman Kalkınma Bankası (KfW), Alman Teknik İşbirliği (GTZ), Alman Kalkınma Hizmeti (DED) vasıtasıyla Orta Asya'da faal olmaya çalışan Almanya, sağladığı yardımlarla bölge ülkeleri üzerinde nüfuz tesis etmeyi amaçlamaktadır. Kazakistan başta olmak üzere bölgede onlarca Alman sivil toplum kuruluşu ve eğitim kurumu faaliyet göstermektedir. Almanya'nın Özbekistan Termez'de bir askeri üssü bulunmaktadır. Alman karar mercileri Orta Asya'daki menfaatleri söz konusu olduğunda AB'nin demok-rasi ve insan hakları ağırlıklı söylemini göz ardı edebilmektedir. AB'nin Andican hadisesi üzerinde Özbekistan'a 2005'te uygulamaya başladığı yaptırımların 2009'da Almanya'nın ısrarı üzerine kaldırılması bu açıdan dikkate değerdir.¹⁵

6. ÇİN VE ORTA ASYA

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlığına kavuşan beş ülkeden Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'la ortak sınıra sahip olan Çin, Orta Asya kaynaklı güvenlik kaygılarından dolayı ve bölgedeki ekonomik menfaatlerini muhafaza etmek için güvenlik ve istikrara vurgu yapmaktadır. Çin, Orta Asya'ya yönelik güvenlik stratejisini Türkmenistan dışındaki bütün bölge ülkelerinin üyesi olduğu Şanghay İşbirliği Teşkilatı üzerinden yürütmekte, bu teşkilat kapsamında Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı eğilimleri harekete geçirebilecek muhtemel dinamiklere karşı tedbirler geliştirmektedir. Çin, 11 Eylül sonrası dönemde ise ABD'nin Orta Asya'daki askeri varlığından endişe duymuş, Şanghay İşbirliği Teşkilatı üzerinden bölgedeki Amerikan varlığına muhalefetini beyan etmiştir.¹⁶

¹⁵ Ali Resul Usul, "Avrupa Birliği'nin Orta Asya'ya Yönelik İnsan Hakları Siyaseti," *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6 Sayı 11 (2011): 81.

¹⁶ Ainur Nogayeva, *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*, (Ankara: USAK, 2011): 241-245.

Genişleyen ekonomik nüfuz alanı ile birlikte Çin'in benimsediği ekonomik modelin Orta Asya ülkelerine etki ettiği görülmektedir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve ikili ilişkiler kapsamında Orta Asya ile etkileşime giren Çin, bölge ülkeleri nezdinde Batılı devletlerin teşvik ettiği “demokratikleşerek serbest piyasa ekonomisine geçiş modeli” karşısında farklı bir modeli temsil etmektedir. Çin ekonomisinin yönetimine ilişkin ABD'nin öne sürdüğü Washington Mutabakatı yerine “otoriter yönetim artı piyasa ekonomisi” şeklinde özetlenebilecek Pekin Mutabakatı¹⁷ ile kendi modelini teşvik etmektedir. Nitekim Orta Asya ekonomilerinin de süreç içinde kendilerine özgü kalkınma modellerine yöneldiği görülmekte, Çin modelinden etkilenebileceği değerlendirilmektedir.

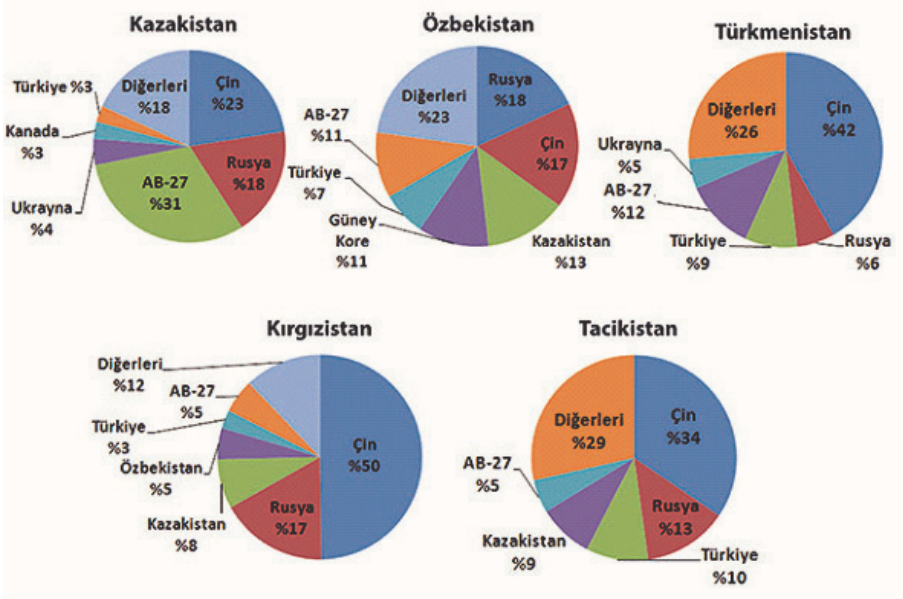
Çin Halk Cumhuriyeti, büyüyen ekonomisi ve artan enerji ihtiyacı kapsamında Orta Asya üzerindeki ekonomik nüfuzunu güçlendirmektedir. Orta Asya artan nüfusu ve Avrupa'ya karadan ulaşım sağlaması bakımından Çin'in ihracat stratejisi açısından oldukça önemlidir. Çin hâlihazırda Orta Asya'nın en büyük ticari ortağı konumundadır. Özbekistan dışındaki dört Orta Asya ülkesinin toplam dış ticaret hacmi içinde Çin'le yürütülen ticaretin büyüklüğü, Rusya ile mevcut ticaret hacminin 2-3 katına tekabül etmektedir. Enerji dışındaki kalemlerdeki ticaret büyük oranda Çin'den bölge ülkelerine gerçekleştirilen ihracatla gerçekleşmekte, Orta Asya ile Çin arasında bölge ülkeleri aleyhinde asimetrik bir ilişki biçimi ortaya çıkmaktadır. Bölgenin Çin'e artan bağımlılığı, oldukça sınırlı hidrokarbon kaynaklarına sahip olan Kırgızistan ve Tacikistan'da en yüksek seviyeye çıkmaktadır. 2012 yılı verilerine göre Kırgızistan toplam ticaretinin %50'sini, Tacikistan ise toplam ticaretinin %34'ünü Çin'le gerçekleştirmiştir.

Çin hızla artan enerji ihtiyacının bir bölümünü karşılayabilmek amacıyla gerek Orta Doğu ve Afrika'ya bağımlılığı azaltmak gerekse karadan boru hatları vasıtasıyla daha güvenli bir şekilde tedarik etmek için Orta Asya'ya yönelmektedir. Çin hâlihazırda Kazakistan'dan petrol, Türkmenistan'dan doğal gaz ithal etmekte, Özbekistan'ın doğal gaz kaynaklarıyla ilgilenmektedir. Çin, 1997'de Kazakistan'la yaptığı anlaşma sonrasında Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) ile bu ülkenin enerji pazarına girmiş, ülkede faaliyet gösteren petrol ve doğal gaz şirketlerini satın almaya, petrol yataklarını işletmeye başlamıştır. 2005'te ülkedeki petrolün yaklaşık %10'unun çıkartan Kanadalı PetroKazakistan şirketini satın almış, aynı yıl içinde faaliyete geçen Kazakistan-Çin petrol boru hattı üzerinden Kazak petrolünü ithal etmeye başlamıştır. 2009'da faaliyete geçirilen Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin boru hattı ile Türkmenistan'dan doğal gaz ithal eden Çin, bu ülkeden satın aldığı gazı artırmak için Aşkabat'la 2012'de bir anlaşma imzalamıştır. Çin Ulusal Petrol Şirketi aynı zamanda Türkmenistan'ın doğusunda Amuderya nehri platosunda doğal arama ve altyapı çalışmalarıyla ilgilenmekte bu ülkedeki enerji sektöründe etkili olmayı amaçlamaktadır.

¹⁷ Ainur Nogayeva, a.g.e., 256-257.

Çin, Batılı şirketlere nazaran Orta Asya enerji pazarına geç girmiştir. Ancak hâlihazırda Çinli enerji şirketlerinin Kazakistan ve Özbekistan pazarlarında önemli yatırımları vardır. Pekin Türkmenistan'la kapsamlı bir enerji işbirliği hedeflemektedir.

Grafik 2 - Orta Asya Ülkelerinin Ticari Ortakları (2012)

Kaynak: Avrupa Komisyonu

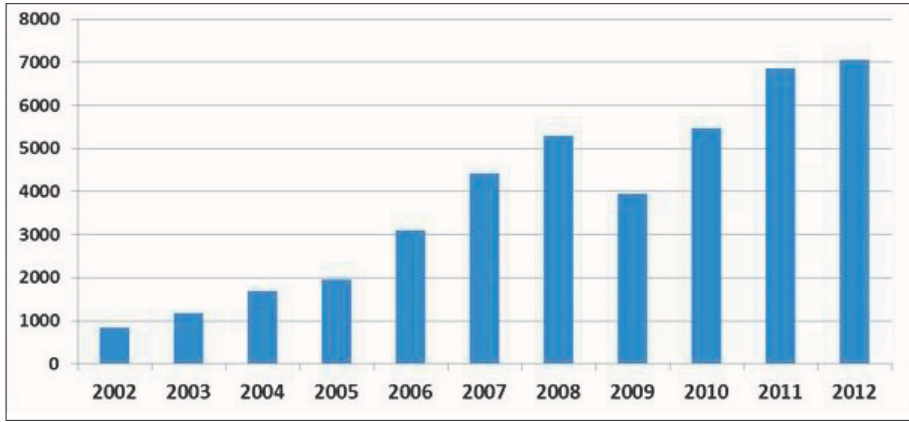
7. TÜRKİYE VE ORTA ASYA: JEOEKONOMİK STRATEJİ İHTİYACI

Türkiye, bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkeleriyle ilk 20 yılda sınırlı düzeyde de olsa etkileşime girebilmiştir. 1990'lı yıllardaki romantik bakış açısının ilk dönemi olumsuz etkilemesine rağmen Türkiye'nin özellikle 2000'li yıllarda bölgeye yönelik geliştirdiği pragmatik yaklaşımın olumlu neticeler doğurabileceği gözlemlenmiştir. Mesela Kazakistan ve Kırgızistan'la ikili ilişkileri stratejik seviyeye taşıyabilecek konseyler oluşturulduğu görülmektedir. Orta Asya devletleriyle ilişkilerde Türkiye-Kazakistan ilişkilerinin model alınabileceği değerlendirilmektedir. Türkiye ve Kazakistan 2009 yılında Stratejik Ortaklık Antlaşması imzalamış, 2012'de iki ülke arasında ilişkilerin stratejik düzeye taşınması hedefiyle Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi oluşturulmuştur. İki ülke arasında enerji alanında işbirliği hedeflenmektedir. 2011'de ise Kırgızistan Başbakanı Almazbek Atambayev'in Türkiye ziyareti sırasında iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi tesis edilmiştir.

2000'li yıllarda Türkiye'nin Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'la Kırgı-

zistan ve Tacikistan'a göre ticari ilişkilerin daha hızlı arttığı gözlenmiştir. Türkiye-Kazakistan arasındaki ticaret hacmi 2012 yılında 3,1 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. Türkiye-Türkmenistan ticareti özellikle son yıllarda hızlı bir artış sürecine girerek 2012'de 3,5 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Özbekistan'la siyasi alanda durgun seyreden ilişkilere rağmen iki ülke arasındaki ticaret istikrarlı biçimde artmaktadır. 2012 yılı verilerine göre Türkiye-Özbekistan arasındaki ticaret 1,2 milyar dolar büyüklüğündedir. Aynı yıla ait veriler dikkate alındığında Türkiye'nin Tacikistan'la ikili ticareti 580 milyon dolar seviyesinde gerçekleşirken Kırgızistan'la ticaret 300 milyon dolar civarında kalmıştır.

Grafik 3 - Türkiye'nin Orta Asya Ülkeleriyle Toplam Ticaretinin Yıllara Göre Değişimi (Milyon \$)

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin 2000'li yıllarda Orta Asya'ya yönelik dış politika vizyonu konusunda yaygın kanaat bölgenin tali planda bırakıldığı, Arap dünyasıyla ticari ilişkilerin katlanarak artmasına rağmen Orta Asya'nın ihmal edildiği yönündedir. Ancak Orta Asya ile ticari ilişkilerin seyrine bakıldığında, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ticaretinin istikrarlı biçimde arttığı görülmektedir. Dolayısıyla 2000'li yıllarda Arap ülkeleriyle ticari ilişkilerde yakalanan gelişme grafiğinin nispeten daha düşük düzeyli olmak üzere Orta Asya ülkeleri ile de gerçekleştirildiği ifade edilebilir. Diğer taraftan Türkiye Orta Asya ülkelerine Eximbank aracılığıyla kredi sağlamayı sürdürmekte, TİKA vasıtasıyla bölge ülkelerine destek sağlamaya devam etmektedir.

Ancak, Türkiye ile Orta Asya ülkeleri arasında belirgin bir ekonomik karşılıklı bağımlılık henüz sağlanmış değildir. Türkiye'nin bölge ülkeleriyle mevcut ekonomik ilişkileri stratejik nitelik arz edecek seviye ve muhtevaya ulaşamamıştır. Bölgede büyük ölçüde Rusya, Çin ve başta ABD olmak üzere Batılı devletler arasında belirginleşen jeoekonomik rekabette Türkiye'nin rolünün oldukça zayıf olduğu görülmektedir.

2012 yılı verilerine göre Türkiye, Türkmenistan ve Tacikistan'ın en büyük üçüncü, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın ise en büyük altıncı ticari ortağı konumundadır. Ancak ilk iki sırayı muhafaza eden Çin ve Rusya'nın bölge ülkeleriyle gerçekleştirdiği ticaretle mukayese edildiğinde Türkiye'nin Orta Asya ticaretindeki ağırlığı oldukça düşüktür. Kazakistan toplam ticaretinin %23'ünü Çin'le, %18'ini Rusya ile gerçekleştirirken Türkiye ile mevcut ticaretinin toplam ticareti içindeki payı %3 civarındadır. Kırgızistan toplam dış ticaretinde Çin'in oranı %50, Rusya'nın oranı %17 seviyesinde iken Türkiye ile ticaretin oranı sadece %3 düzeyindedir.

Bölgede 2000'e yakın Türk firması faaliyet gösterdiği halde, Orta Asya'daki enerji rekabetinde Türkiye'nin etkisi yok denecek kadar azdır. Türkiye'nin Orta Asya'daki petrol ve doğal gaz pazarındaki faaliyetleri TPAO'nun Kazakistan'daki Aktau ve Aktöbe bölgelerinde toplam 7 sahada ortağı KazakTürkMunay (KTM) Ltd. aracılığıyla yürüttüğü arama ve üretim çalışmaları ile sınırlıdır. ABD ve Avrupalı şirketler, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasını müteakiben kısa süre içinde Orta Asya'daki enerji kaynakları üzerinde önemli aktörler haline gelmiştir. Çin, bölgedeki enerji pazarına geç girdiği halde Orta Asya'daki petrol ve doğal gaz kaynaklarının işletilmesi ve ihracı alanında önemli bir oyuncu konumuna yükselmiştir. Gazprom ve Lukoil ise 2000'li yıllarla birlikte bölgedeki etkinliğini tekrar artırmaya başlamış, bölge ülkelerinin enerji alanında Rusya'ya bağımlılığında artış gözlenmiştir.

Mevcut yatırımların yoğunlaştığı sektörlerin bölge ülkeleri ile Türkiye arasında uzun vadeli stratejik bir karşılıklı bağımlılığa hizmet etmesi zor görünmektedir. Türkiye-Orta Asya ekonomik ve enerji işbirliği bölgede yatırıma ilgi duyan Türk girişimcilerin vizyonu ile sınırlı kalmamalıdır. Türkiye, Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde bağımsızlıklarının ilk 20 yılında elde ettiği tecrübeyi göz önünde bulundurarak bölgeye yönelik kapsamlı bir jeoekonomik strateji geliştirmelidir. 1990'lı yıllarda edinilen tecrübe doğru okunmalı, romantik bakış açısını terk ederek gerçekçi hedeflere yönelirken yakın geçmişteki sınırlı imkân ve kabiliyetlerin dar kılıplarından bağımsız bir projeksiyon çizilmelidir. Orta Asya'ya yönelik geliştirilecek jeoekonomik stratejiyi daha dinamik bir Türkiye'nin uygulamaya çalışacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu strateji, Türkiye'nin Batılı müttefikleriyle ile mevcut ilişkilerine alternatif olarak değil, çok yönlü dış politikanın gereği olarak tasarlanmalı ve bölge ülkeleriyle ekonomik işbirliğini stratejik düzeye taşımayı hedeflemelidir.

Orta Asya'da yatırım yapan Türk müteşebbisler, kapsamlı bir devlet stratejisinin desteğini arkasında bulabilmelidir. Müteşebbisler, sadece işveren teşkilatlarının öncülüğünde düzenlenen iş zirveleriyle değil doğrudan devletin tasarladığı kapsamlı bir jeoekonomik strateji dâhilinde yönlendirilebilmelidir. Bu bağlamda Türk işadamları inşaattan ziyade Orta Asya ülkeleriyle uzun vadeli karşılıklı bağımlılı-

ğ ı sağlayacak enerji ve madencilik sahalarında bölgede faal olmalı, bölge ülkelerinin kalkınma hedeflerine ulaşmasına katkı sağlayabilmelidir. Türkiye bankacılık sektöründeki tecrübelerini bu alanda gerçekleştireceği yatırımlarla Orta Asya'ya taşıyabilmeli, imalat sanayindeki deneyimlerini bölge ülkelerine transfer edebilmelidir. Türkiye jeoekonomik stratejisi kapsamında gelişen savunma sanayisi ile Orta Asya pazarına açılabilir.

Orta Asya'ya yönelik geliştirecek jeoekonomik strateji, Türkiye'yi bölgedeki enerji kaynakları üzerindeki rekabette uzun vadede söz sahibi hale getirecek unsurlar içermelidir. Hâlihazırda faaliyette bulunan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı ve proje aşamasındaki Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Türkiye'ye enerji köprüsü işlevi kazandıran hatlardır. Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı ile Kazak petrolü Ceyhan terminaline taşınmaktadır. Bakü-Tiflis-Erzurum ve TANAP hatları ise Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı projesinin gerçekleşmesi durumunda Orta Asya'daki doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya ve uluslararası pazarlara nakledilmesine olanak tanıyacaktır. Bu nedenle Türkmen gazının Avrupa'ya ve dünya pazarlarına ulaştırılmasında tercih edilecek güzergâhın Türkiye'den geçmesi jeoekonomik stratejinin temel esaslarından biri olmalıdır.

Bölgeye yönelik uygulanacak jeoekonomik strateji, Orta Asya enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında Türkiye'nin sadece köprü işlevi görmesi ile sınırlı tutulmamalıdır. Türkiye'deki yerli petrol ve doğal gaz arama şirketlerinin Orta Asya enerji pazarına girmesi teşvik edilmeli, Türk firmaları Batılı enerji şirketleriyle Karadeniz'de, Akdeniz'de ve Kuzey Irak'ta geliştirdiği işbirliğinin benzerini Orta Asya'da da gerçekleştirebilmelidir. Orta Asya ülkelerindeki rüzgâr ve güneş enerjisi potansiyeli göz önünde bulundurularak Türk firmaları bölgede rüzgâr ve güneş enerjisi santrallerinin kurulumu alanında yatırıma teşvik edilmelidir. Türkiye, oldukça sınırlı hidrokarbon kaynaklarına sahip olan Kırgızistan ve Tacikistan'daki hidrolik enerji potansiyelini dikkate alarak bu iki ülkedeki hidroelektrik santral projelerini değerlendirmelidir.

Jeoekonominin yükselişe geçtiği mevcut dönemde Türkiye'nin yapması gereken; kendi ekonomik potansiyelini göz önüne alarak dış politika geliştirmek olmalıdır. Özellikle Orta Asya bölgesinde bahsi geçen sebeplerden ötürü jeoekonomik strateji izlenebilir. Hatta izlenmesi hem Türkiye hem de bölge ülkelerinin faydasına olacaktır. Son yıllarda dış politika yapıcı ve karar alıcılar tarafından da jeoekonomik bakış açısının önemi vurgulanmaktadır. Dış işleri bakanı Ahmet Davutoğlu; jeoekonomiyi, bir ülkenin stratejik derinliğini oluşturmasının parametrelerinden biri olarak belirtmektedir.¹⁸ Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ise; Türk Dili Konuşan Ülkeler Birliği Konseyi'nin üçüncü zirvesinde yaptığı konuşmada Türk Dünyası-

¹⁸ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* (İstanbul: Küre Yayınları,2003), 522.

nın jeoekonomik öneminin arttığı söylemine vurgu yapmıştır.¹⁹

Türkiye, Orta Asya'ya yönelik jeoekonomik stratejisinde Batılı müttefiklerinin kaygılarını dikkate almakla birlikte üzerinde bağımsız hareket etmeli, Rusya ve Çin karşıtlığı şeklinde algılanabilecek bir oluşuma müdahil olmamalıdır. Ankara, Orta Asya ülkelerinin Batılı kurumlarla bütünleşmesini sağlamakla veya bölgeye renkli devrimleri taşımakla görevli bir aktör olarak algılanmamalı, bölge ülkeleriyle karşılıklı menfaatler öne çıkarılmalıdır.

¹⁹ <http://yenisafak.com.tr/politika-haber/turk-dunyasinin-onemi-artmistir-16.08.2013-555322>

KAYNAKÇA

Brautigam, Deborah. *The Dragon's Gift-The Real Story of China in Africa*. New York: Oxford Press (2009).

Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları, 2001.

Nogayeva, Ainur, *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*. Ankara: USAK, 2011.

Heffernan, M. Ve O'Hara. "From Geo-strategy to Geo-economics: The 'Heartland' and British Imperialism Before and After MacKinder." *Geopolitics Vol 11 No 1* (2006).

İnan, Şükrü, "Dünyada ve Türkiye'de Jeoekonomi Çalışmaları ve Jeoekonomi Öğretimi." *Bilge Strateji* (Bahar 2011).

İnan, Şükrü, "Pan-Bölge Kuramından Jeoekonomik Gerçekliğe." İçinde *Uludağ Üniversitesi II. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu*, Uludağ Üniversitesi Kültür Yayınları, No:12 (2006).

İnan, Şükrü, "Yeni bir Bilim Dalı Olarak Jeoekonomi." İçinde *Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu*, Cilt II. Uludağ Üniversitesi Kültür Yayınları, No:7 (2004).

Kundani, Hans, "Germany as a Geo- Economic Power." *The Washington Quarterly* (2011).

Luttwak, Edward N., "From Geopolitics to Geoeconomics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce." *The Geopolitics Reader* (2011).

Mercille, Julien, "The Radical Geopolitics of US Foreign Policy: Geopolitical and Geoeconomics Logics of Power." *Political Geography* (2011).

Smith, Adrian, "Imagining the Geographies of The New Europe: Geo-Economic Power and The New European Architecture of Integration." *Political Geography* (2002).

Usul, Ali Resul, "Avrupa Birliği'nin Orta Asya'ya Yönelik İnsan Hakları Siyaseti." *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi Cilt 6 Sayı 11* (2011).

Conway, McKinley. "Geo-Economics: The New Science." Conway Data Inc. (2000). <http://www.conway.com/mac/worksSubject.htm>

Fadi Farra, Claire Burgio ve Marina Cemov, *The Competitiveness Potential of Central Asia*, OECD, 2011, <http://www.oecd.org/daf/psd/46974002.pdf>

World Investment Report 2013: Annex Tables, UNCTAD, 26 Haziran 2013,
<http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx>

<http://yenisafak.com.tr/politika-haber/turk-dunyasinin-onemi-artmistir-16.08.2013-555322>

Indexmundi <http://www.indexmundi.com>

The World Factbook, CIA <http://www.cia.gov/library/>

Türkiye İstatistik Kurumu (TUIİK) <http://www.tuik.gov.tr>